

УДК 130.1: 316.33: 355.448

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(95).2024.85-100

МЕРЕЖЕВІ ВІЙНИ І ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Б. Ю. Дрозд*

У статті проаналізовано відчуження людини від реальності в умовах російсько-української мережевої війни. Автор зосередив увагу на тому, що на початку XXI століття в умовах інтенсивного технологічного прогресу відбувся процес полегшеного доступу людини до мережі Інтернет та соціальних мереж. Відчуження людини від реальності та розширення віртуального простору існування людини стало однією з атрибутивних ознак нашого часу. Встановлено, що "пропагандистська машина" Росії вже щонайменше два десятиліття почала використовувати віртуальний простір як інструмент для досягнення власних імперських цілей.

Метою статті є дослідження відчуження людини від реальності в умовах мережевої російсько-української війни та значного впливу російських спецслужб на формування сприйняття реальності громадянами України. Проаналізовано статистичні дані про вплив соціальних мереж та дезінформації різних груп українського населення, серед яких виділяються: 1) люди, які втікають від реальності війни в ескапізм та ухилянство; 2) вимушені переселенці; 3) колишні військові та військові, які повернулись із зони активних бойових дій; 4) люди, які були мобілізовані до війська; 5) військові та волонтери; 6) молоді люди не призовного віку та ті, які отримали відстрочку від служби. Також розкрито особливості відчуження українців в сучасному інформаційному просторі як наслідок масованої російської пропаганди в умовах мережевої неконвенційної війни.

Доведено, що, з одного боку, в умовах понад двох років повномасштабної російсько-української війни в українському суспільстві простежується зростання рівня віртуального відчуження та поширення інформаційного впливу російських спецслужб на частину українського населення; а з другого, – Україна починає втрачати свою суспільну єдність та здатність протистояти інформаційним атакам з боку ворога. Телемарафон "Єдині новини" перестав бути джерелом комунікації між офіційними державними органами та суспільством. Поширення популярності соціальних мереж, як провідного джерела новин в українському суспільстві, негативно відображається на соціальних настроях. Росія веде постійну "мережеву" та "комунікативну" війну проти України.

Ключові слова: відчуження, ескапізм, соціальні мережі, військові, "ухилянти", неконвенційна війна, "мережева війна".

* Богдан Дрозд / Bohdan Drozd, аспірант кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна)
bogdandrozd99@gmail.com
ORCID: 0009-0005-5724-7711

NETWORK WARS AND HUMAN ALIENATION IN THE MODERN UKRAINIAN INFORMATION SPACE

B. Yu. Drozd

The article analyzes the alienation of individuals from reality in the context of the Russian-Ukrainian cyber war. The author focuses on the fact that at the beginning of the 21st century, amidst intense technological progress, there has been a process of increased access to the Internet and social media for individuals. The alienation of people from reality and the expansion of the virtual space of human existence have become one of the characteristic features of our time. It is established that Russia's "propaganda machine" has been using the virtual space as a tool to achieve its imperial goals for at least two decades.

The purpose of the article is to explore the alienation of individuals from reality in the conditions of the Russian-Ukrainian cyber war and the significant influence of Russian special services on the formation of perception of reality by Ukrainian citizens. The article analyzes statistical data on the impact of social media and disinformation on various groups of the Ukrainian population, including: 1) people who escape from the reality of war through escapism and evasion; 2) forced migrants; 3) former military personnel and veterans returning from active combat zones; 4) people who were mobilized into the military; 5) military personnel and volunteers; 6) young people of non-conscription age and those who received deferment from service. It also reveals the peculiarities of alienation among Ukrainians in the modern information space as a result of massive Russian propaganda in the context of unconventional cyber warfare.

It has been proven that, on the one hand, in the conditions of more than two years of full-scale Russian-Ukrainian war in Ukrainian society, there is an increase in the level of virtual alienation and the spread of the informational influence of Russian special services on part of the Ukrainian population; and secondly, Ukraine is beginning to lose its social unity and ability to resist informational attacks from the enemy. The telethon "Edyny Novyny" has ceased to be a source of communication between official state bodies and society. The spread of popularity of social networks as a leading source of news in Ukrainian society has a negative impact on social attitudes. Russia is waging a constant "network" and "communication" war against Ukraine.

Key words: *alienation, escapism, social media, military personnel, evaders, unconventional warfare, "network warfare".*

Постановка проблеми. Початок "гарячої фази" російсько-української війни 24 лютого 2022 року призвів до переоцінки різних сфер життя мільйонів людей. За своїми масштабами ця війна мало чим відрізняється від двох світових воєн ХХ століття. Ключова відмінність між цими війнами полягає в тому, що сучасна російсько-українська війна, окрім своєї жахливої фізичної реальності, має ще й другу не менш загрозливу складову – неконвенційну війну в інформаційній сфері. Через два роки інтенсивних бойових дій вже можна проаналізувати вплив такого типу війни на світовідчуття людини та її здатність протистояти щоденним і щохвилинним викликам існування у реальності війни геноцидного типу.

Офіційно війна не оголошена ані Російською Федерацією, ані Україною.

В Україні щоденно гинуть сотні людей через страшні обстріли за допомогою артилерії, ракет, дронів, але більшість людей у світі не бачать цього на власні очі. При цьому у руслі геббельсівської пропаганди російські чиновники називають війну – "СВО" (спеціальна військова операція), спрямовану начебто на боротьбу проти якихось міфічних українських нацистів. Україна цілком обґрунтовано називає масове вбивство і катування своїх громадян війною, але при цьому не може оголосити її офіційно, щоб не стати агресором на міжнародній арені.

Водночас населення обох воюючих держав вже перебуває, щоправда через різні причини, в умовах інформаційної ізоляції. В російському інформаційному просторі існує жорстка цензура і відбувається з боку держави насаджування інформації,

"необхідної" для обґрунтування вбивства українців. При цьому одна частина населення, сім'ї військових і мобілізованих, переживає всі жахи війни та напруження через неї. Інша частина населення може зовсім не помічати військових дій і живе, ніби у паралельній реальності. Натомість в Україні вже відчувається психологічна втома населення від війни та військових дій. Патріотичний підйом через затягування війни закономірно змінюється втомою та намаганням не помічати щоденних жахів війни. Якщо Україна вже відчуває проблеми з мобілізацією через меншу кількість мобілізаційного ресурсу, то Російська Федерація набирає тисячі найманців по всій земній кулі, не бажаючи через непопулярність "СВО" мобілізувати своїх громадян. У житті обох суспільств поступово повертаються звичні побутові проблеми, і закономірно зростає соціальне напруження, пов'язане з економічними проблемами і невпевненістю у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відчуження людини займає одне з головних місць у роботах багатьох філософів, політологів, соціологів минулого та сучасності. Процес відчуження людини від різних сфер соціального буття досліджували Френсіс Фукуяма, Жан Бодрійяр, Георг Зіммель, Еріх Фромм, Карл Маркс, Георг Гегель та ін. Сам термін "відчуження" у наукову парадигму ввів Йоган Готліб Фіхте у праці "Науковчення" (1794) [32]. Досліджуючи проблему пізнання, німецький мислитель доводив, що єдиний достовірний факт, на який може опиратись науковець під час пізнання, це його власне "Я". Відповідно до цього він ділить світ на три категорії: "Я", "Не-Я" та об'єктивні "речі у собі". "Я" тлумачиться ним як суб'єкт пізнання і єдиний достовірний факт, який визначає усе, що може бути помисленим людиною. У свою чергу "Не-Я" – це продовження "Я", його частина, все те, що пізнає "Я" у навколишньому світі і те, як "Я"

впливає на нього своєю діяльністю [32]. Саме це "Не-Я" і є в інтерпретації Йогана Фіхте відчуженим.

Натомість Карл Маркс розглядав відчуження як соціальний процес, пов'язаний з відстороненням від людини вироблених нею речей. Мислитель доводив, що чим більше людина впливає на природу, тим більш відчуженою від неї вона стає. Феномен відчуження і оречевлення суспільних відносин Карл Маркс пояснював через категорію "товарний фетишизм", описану ним у праці "Економічно-філософські рукописи" (1844) [14].

У ХХ столітті відчуження людини від реальності стало предметом зацікавленості у філософії постмодернізму. Французький філософ Жан Бодрійяр у працях "Симулякри і симуляція" (1981) та "Війни в затоці не було" (1991) описує процес перенесення буття людини у світ віртуального простору та її відчуження від фізичної і соціальної реальності. Для людини в інформаційному суспільстві першочерговою стає віртуальна симуляція, а не об'єктивна реальність. Окрім цього, дослідженнями у сфері впливу соціальних мереж та віртуального простору на сучасну людину активно займалися американський науковець Джарон Ланьє та шведський психіатр Андерс Гансен [1; 12].

В українській науковій парадигмі проблема відчуження людини в умовах четвертої індустріальної революції через потенційне зникнення сотень професій та загрозу масового безробіття в ситуації роботизації і діджиталізації виробництва стала предметом зацікавленості Наталії Ковтун та Наталії Венцель [9]. Окрім цього, деякі аспекти відчуження людини в інформаційному просторі через гібридну мережеву інформаційну війну Росії проти України стали об'єктом дослідження Дмитра Кулеби у праці "Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот" [11]. Незважаючи на достатньо високий рівень розробленості проблеми відчуження у

філософії, недослідженою залишається проблема відчуження людини від реальності в умовах мережевої інформаційної війни як складової сучасної російсько-української війни.

Метою статті є дослідження мережевої війни і феномену відчуження людини в сучасному інформаційному просторі України.

Дискусія та результати. Російсько-українська війна, яка триває вже 10 років з 2014 року, незважаючи на її масштабний і геноцидний характер щодо українців, досі у сфері міжнародного права має неконвенційний характер. Міжнародні інституції (ООН, ЄС, ОБСЄ, ПАРЕ, НАТО) виявились неготовими до масштабної війни на території європейського континенту. Світові лідери панічно бояться провокувати Росію як державу-агресора, хоча на словах і засуджують її діяльність. Незважаючи на доведені факти втручання Росії у внутрішню політику та державні справи низки держав світу, їх лідери займають доволі слабку позицію щодо загрози нової континентальної війни на території Європи.

Політика умиротворення агресора виявила свою неспроможність і злочинність перед Другою світовою війною, але на сьогодні мало держав готові до конфронтації з Російською Федерацією. При цьому деякі держави проводять суперечливу політику щодо російсько-української війни, як, наприклад, Франція, яка легко переходить від різного типу мирних ініціатив до риторики можливості введення французьких військ на територію України. Проте найменша дестабілізація у внутрішньополітичній обстановці чи інформаційні "вкидання" легко повертають риторику багатьох держав у русло умиротворення і невтручання.

Красномовним прикладом такої позиції є ситуація у Сполучених Штатах Америки, де фактично півроку, з жовтня 2023 року до квітня 2024 року, було заблоковано у конгресі голосування щодо надання Україні фінансової допомоги в обсязі 60 млрд.

доларів. Ці процеси є закономірними і зрозумілими з огляду перебування сотень мільйонів сучасних людей у стані відчуження у просторі віртуальної реальності, де будь-які деструктивні сили можуть легко вчиняти на них маніпулятивний інформаційний вплив.

У подальшому термін "відчуження" буде розумітися нами як "філософсько-соціологічна та соціально-психологічна категорія, що означає такі відносини між суб'єктом та певною його функцією, які виникають унаслідок втрати їхньої початкової єдності; процес розриву початкової єдності суб'єкта та об'єкта; характеристику життєвої ситуації індивіда чи соціальної групи, зумовленої перетворенням життєвого процесу на незалежну силу, що є над людиною" [4].

Дослідження відчуження сучасної людини у віртуальній реальності потребує звернення й до поняття "мережева війна", яке тлумачиться нами як "протистояння в межах будь-якого типу (інтернет, медіа, соцмережі, групи об'єднаних спільною метою журналістів, активістів, експертів, розвідників, тощо)" [11: 24].

Загроза потрапляння сотень мільйонів людей у сучасному світі під маніпулятивний вплив масштабувалась з появою смартфонів та соціальних мереж, коли відбулося відмежування людини від реальності, а суспільні відносини почали замінюватись віртуальними. Такий різкий перехід до віртуального простору можна пояснити розквітом виробництва мобільних телефонів. До 2007 року більшість мобільних гаджетів мала незручну у використанні клавіатуру, яка створювала умовні перешкоди для повної інтеграції людини у віртуальний простір. Найпопулярнішими моделями телефонів у Сполучених Штатах Америки були телефони, виготовлені компаніями BlackBerry Limited та Motorola Inc., а у світі – мобільні пристрої фінської компанії Nokia. Поява iPhone стала справжньою революцією у світі мобільних комунікаторів. Незручну клавіатуру замінив плоский екран, який

при взаємодії з пальцями людини дозволяв відкривати застосунки, писати повідомлення, пришвидшувати присутність людини у віртуальній реальності. Значним прогресом стала серйозна робота виробників iPhone над дизайном та внутрішнім інтерфейсом пристрою.

При цьому вагомим недоліком нового мобільного гаджета була відсутність підтримки 3G – швидкого доступу до Інтернету. Однак поєднання в одному пристрої музичного плеєра, мобільного телефону та кишенькового комп'ютера зробило iPhone конкурентом для тодішніх світових гігантів у галузі мобільних комунікаторів. У наступних версіях iPhone вже була доступна функція 3G.

Іншим важливим фактором, на який вплинула поява смартфонів, стала можливість швидкого доступу до соціальних мереж. Станом на 2007 рік вже існувала соціальна мережа Facebook та пошукові системи Google і YouTube.

Однак, до певного часу доступ до Інтернету був обмеженим для користувачів стаціонарних комп'ютерів, які були не переносними та могли знаходитись лише в одному місці з кабельним підключенням до мережі Інтернет. Тривалий час мобільні комунікатори не були зручними для доступу до Інтернету через довгий процес прокручування, завантаження та набору повідомлень на малій та незручній клавіатурі. Поява iPhone вирішила величезну кількість наявних проблем, полегшивши процес прокручування та швидкого вибору необхідних клавiш на сайтах. Швидкість набору текстів та користування збільшилась у декілька разів, а подальша розробка мобільних додатків для смартфонів створила для людства можливість постійного знаходження онлайн.

Спочатку віртуальний простір став активно використовуватись для торгівлі та реклами товарів, а пізніше для реклами політичних кандидатів та їх ініціатив. Вплив соціальної мережі "Twitter" на розгортання "Арабської

весни" у 2010 році показав, якою сильною може бути сила соціальних мереж. Цей інструмент впливу на людей по всьому світу не залишився непоміченим владою Російської Федерації [18]. Федеральна служба безпеки Росії почала активно використовувати платформу "Вконтакте" для дезорганізації опозиційних мітингів в Росії, а з часом – як джерело і механізм впливу на колишні пострадянські республіки. З цієї причини у 2014 році від управління власною компанією було усунуто її творця Павла Дурова, який заявив, що йому довелося так зробити через вимогання зі сторони співробітників ФСБ конфіденційної інформації про організаторів Євромайдану в Україні [7].

Починаючи з 2013 року, російська влада розпочала активну інформаційну війну проти України. Через рік з віртуальної сфери вона перекинулася у цілком реальну анексію Криму Росією та її неконвенційну військову агресію на територіях Луганської й Донецької областей. Для пояснення цього явища широко почали використовувати термін "гібридна війна". Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба пропонує ці події називати "мережевою війною". Вже у 2015 році медійну технологію Росії почали окреслювати, як "4D – заперечуй, спотворюй, відвертай увагу, залякуй".

Характеризуючи зазначену ситуацію, дослідники американської корпорації RAND визначили 4 ключові ознаки російської пропаганди: великий обсяг і багатоканальність; швидкість, безперервність і повторення; ігнорування об'єктивної реальності; відсутність логіки й послідовності [11: 111]. Будучи неготовими до такої війни, Україна як держава, та її керівна верхівка були змушені швидко навчатись протидіяти цій гігантській машині впливу. Поступово відбулось закриття деяких, афільованих Росією соціальних мереж (блокування на території України "Вконтакте" у 2017 році), та проросійських телеканалів ("112 Україна", NewsOne та Zik у 2021 році), введення в дію закону України "Про забезпечення

функціонування української мови як державної" у 2019 році.

Незважаючи на значну пророблену роботу, українське суспільство й досі залишається розколотим, а деякі його представники перебувають під сильним впливом російської пропагандистської машини та звинувачують владу України в "нацизмі" та початку "громадянської війни" у східних регіонах країни [13].

Після початку повномасштабної війни Росії проти України у вітчизняному інформаційному просторі проявилися тенденції зростання віртуального відчуження. Жителі сірих зон, які в умовах війни були невідконтрольні ні Україні, ні Росії, виявились в інформаційному вакуумі. Багато цих людей вважали, що по всій території України панує критична ситуація, тоді як жителі території, підконтрольної Україні й віддалені від зони бойових дій, зазвичай дізнавались про війну лише через ЗМІ та сигнали тривоги. А в реальності продовжували жити, не відчуваючи ніяких змін у своєму побуті.

Після двох років воєнних дій про війну їм зрідка нагадують повітряні тривоги, а деякі регіони росіяни припинили обстрілювати ракетами взагалі. Тому нині в українському соціумі ми спостерігаємо певні суперечливі тенденції. З одного боку, є люди, які навіть після пережитих жахів не можуть дійти до розуміння, хто є винуватцем війни та загибелі десятків тисяч людей. З другого боку, має місце проблема обмеженості доступу до інформації. Люди, які перебувають у сірих зонах військових дій чи на підконтрольній Росії території, або не мають доступу до Інтернету чи інших джерел інформації, чи отримують інформацію винятково з російських джерел.

Подібні тенденції у деякої частини українців формують відчуття, ніби світ знерухомлений, час у ньому зупинився і нічого не відбувається. У деяких регіонах України за весь час військових дій, люди виходять на вулицю і не помічають змін. А для

громадян України, які перебувають у сірих зонах, без зв'язку та Інтернету створюється враження, ніби на всій території України такі ж умови життя, і всюди панує біль і страждання, й немає куди втікати. В таких умовах людина починає активно шукати безпечне місце, перебираючи всі можливі варіанти в інших людях, в державі, в політичних лідерах, в членах власної родини, в Інтернеті та серіалах. Їй страшно і вона страждає від руйнування свого минулого життя.

На початковому етапі війни доволі надійним джерелом підтримки для українців став телемарафон "Єдині новини" та вечірні вклучення президента України Володимира Зеленського. Після двох років війни українські громадяни переключились на альтернативні джерела інформації. Згідно з останніми опитуваннями, у лютому 2024 року КМІС фіксує негативний баланс довіри-недовіри до телемарафону. Так, у грудні 2023 року 43 % довіряли телемарафону "Єдині новини", не довіряли – 38 %. На початок лютого 2024 року частка тих, хто довіряє, знизилася до 36 %. Натомість до 47 % зросла частка тих, хто не довіряє. Ті, хто не довіряють В. Зеленському, значно більш критичні до телемарафону, але і серед тих, хто довіряє Президенту, телемарафону довіряють 48 %, не довіряють – 33 % [6].

Окремі медійні кампанії про корупцію та закупівлі для армії, у різних ЗМІ та інтернет-джерелах, створювали особливо негативний образ військових установ та органів державної влади. Коли демонстрували примусову мобілізацію в Росії, українські ЗМІ зображали це з позиції глузування. Але, коли в Україні значно зменшилась кількість добровольців, подібні процеси стали відбуватися й в Україні. Чоловіків призовного віку почали примусово доставляти до територіальних центрів комплектування (ТЦК) і такі факти почала активно використовувати російська пропаганда. У різних соціальних мережах за допомогою російських і проросійських

інформаційних ресурсів активно формувався образ боягузливих працівників ТЦК, які начебто ніколи не перебували на війні й насильно тягнуть інших чоловіків на військову службу. У реальності ж більшість працівників ТЦК в Україні нині є військовослужбовцями, які пережили всі "гарячі точки" і після поранення продовжили виконувати свій конституційний обов'язок, котрий інші чоловіки призовного віку відмовляються виконувати [28].

Водночас рейтинг довіри до держави відчутно знизився після невдачі контрнаступу на півдні України в 2023 році. Населення стало насторожено ставитись до нових державних ініціатив, особливо у сфері контролю за інформацією. У лютому 2024 року опитуванні від КМІС "Ставлення українців до більш активного контролю державою інформації в інтернет-джерелах", виконавчий директор КМІС Антон Грушецький констатує: "Зниження з 2022 року частки тих, хто підтримує більш активний контроль державою інформації в інтернет-джерелах, скоріше за все, є наслідком загального зниження довіри громадян до органів влади. Як наслідок, зараз багато громадян можуть сприймати такі ініціативи, як спроби цензури та політичні інструменти для приглушення голосів критиків влади (доцільно нагадати, що якщо в травні 2022 року 68% громадян вважали, що владу не варто критикувати, то в кінці 2023 року вже 70% українців вважали, що, навпаки, варто критикувати можливі невдалі рішення чи дії)" [23].

Всі провали на фронті, різні медіаресурси, деякі політичні оглядачі, аналітики, інтернет-інфлуенсери, перенаправляли на Міністерство оборони та особисто на Президента України Володимира Зеленського. Процес заміни головнокомандувача ЗСУ Валерія Залужного на Олександра Сирського, одного з найуспішніших генералів війни, подавався певними медіа в інформаційному полі як особиста неприязнь президента до

Валерія Залужного через його високий рейтинг політичної довіри від населення. Проведені опитування про можливу відставку Валерія Залужного засвідчили негативні відгуки населення. Після призначення Олександра Сирського на посаду нового головнокомандувача ЗСУ у деяких ЗМІ почалась компанія з його дискредитації. Оскільки велика частина населення не знала, хто такий Олександр Сирський, російській пропагандистській машині було легко інтегрувати у свідомість більшості населення України потрібні наративи про нового головнокомандувача [5]. Серед ключових тезисів він зображувався як "м'ясник", росіянин, людина, у якої батьки росіяни та підтримують ідеї російського шовінізму й імперіалізму.

У контексті цього слухними є міркування Дмитра Кулеби, що перша інформація, яку чує людина, зазвичай стає для неї аксіомою. У подальшій інформації вона шукає лише підтвердження минулих слів. Російські джерела постійно створюють багато різноманітних фейків, у яких потім важко розгледіти реальність і у свідомості споживача перемагає не правда, а та інформація, яка першою потрапила до реципієнта.

Ці висновки знаходять підтвердження в результатах опитування, проведеного КМІС у серпні 2023 року "Медіа споживання на звільнених і прифронтових територіях" [16]. Більшість опитаних респондентів засвідчують, що використовують соціальні мережі (Telegram-канали, YouTube, Facebook) як основне джерело інформації, і їм найбільше довіряють. При цьому TikTok виокремлюється як соціальна мережа з негативним балансом довіри-недовіри серед загальної вибірки. Тим не менше, серед респондентів до 25 років 40 % відчувають довіру і до цієї платформи. Подібні результати показало й інше опитування: "Дослідження громадської думки для консультативної місії Європейського Союзу в Україні" [19].

У випадку визначення довіри до джерел інформації спостерігається перехід від ситуації домінування довіри до телебачення і кількох телеканалів до переважання довіри до інтернет-джерел і значної фрагментації медіа ландшафту. Наразі 44% українців отримують інформацію з телеграм-каналів, 43% – з телебачення (більш старші респонденти), 36% – з YouTube-каналів, 34% – з новинних інтернет-видань [19]. Інші дослідження КМІС показують, що серед телеграм-каналів немає однозначних лідерів, а респонденти називають сотні чи тисячі різних каналів [19]. Також важливо зазначити ситуацію на Сході України, де (як на території найбільш вразливого регіону) менше тих, хто покладається на телебачення, проте найбільше – тих, хто віддає перевагу телеграм-каналам [19].

Оскільки в умовах повномасштабної війни Росії проти України соціальні мережі є найлегшим засобом поширення дезінформації, то російські спецслужби активно користуються ними для поширення фейків, дезінформації та власних наративів. Офіційна влада України виступає за блокування месенджера "Telegram" та соціального медіа-застосунку "TikTok", що не знаходить підтримки серед населення. Подібна реакція населення була виявлена і під час блокування соціальної мережі "Вконтакте" у 2017 році та відкриття ліцензії для телеканалів "112 Україна", NewsOne та Zik у 2021 році. Однак, повномасштабна агресія Росії уповні засвідчила доцільність заборони таких джерел інформації через їх прямиї зв'язок з російськими спецслужбами.

Спостерігається пропагандистська робота російських спецслужб з конкретними групами населення України залежно від їхнього місця у війні: 1) люди, які уникають реальності війни через ескапізм та ухиляння; 2) вимушені переселенці; 3) колишні військові та військовослужбовці, які повернулись з зони активних бойових дій; 4) люди, які були мобілізовані до війська; 5) військовослужбовці та

волонтери; 6) молоді люди не призовного віку та ті, які отримали відстрочку від військової служби. Означені групи населення можна звести до трьох категорій: 1) ті, що беруть участь у бойових діях; 2) ті, що не беруть участь у бойових діях; 3) ті, хто повернувся із зони бойових дій.

За свідомість кожної з наведених соціальних груп ведеться активна боротьба у віртуальному просторі. Багато людей після двох років війни починають ігнорувати повідомлення про війну, продовжуючи звичайне життя. Вони принципово не читають новин, споживають лише розважальний контент, працюють, вирішують власні побутові проблеми, намагаючись зберегти психологічну рівновагу і не помічати війни. Населення починає думати про збільшення власних доходів та відчуває стабілізацію економічної ситуації у країні [22]. Такі люди уникають війни і починають жити заради себе. Вони продовжують споживати російські інформаційні продукти, музику, серіали та фільми, дізнаючись про якісь військові події лише від знайомих, сусідів чи безпосередньо якщо щось відбувається в їхньому регіоні (вимкнення електроенергії чи обстріл цивільної інфраструктури). Статистика засвідчує, що порівняно з початком війни, рівень цинізму серед населення України знову почав збільшуватись [22].

Колишні прихильники проросійського шляху розвитку України, особливо виборці пенсійного віку, закрились від оточуючого світу у віртуальному просторі російських серіалів, не бажаючи сприймати оточуючу реальність. Більш молоді "ухилянти", у свою чергу, живуть у спробах у будь-який спосіб не потрапити на фронт. Одні продовжують жити мирним життям, інші ховаються вдома і нікуди не виходять, а окремі з них намагаються незаконно перетнути кордон. Станом на квітень 2024 року зафіксовано 22 смерті при спробі перетнути річку Тиса [26].

Військова служба у свідомості більшості "ухилянтів" стала дорівнювати смерті. Незважаючи на

широкий спектр вакансій і можливостей для реалізації себе у війську, серед "ухлянтів" домінує думка, що всіх мобілізованих відправляють без підготовки й озброєння відразу на "нуль". Вони не мають можливості обирати, де нести службу, та є абсолютно безправними у своїх правах. Ці ж особи та їх родичі розпалюють ненависть до представників ТЦК [26].

Зростає рівень відчуженості й у середовищі тимчасово переселених внаслідок військових дій українців. Внутрішньо переміщені особи за два роки повномасштабної війни значною мірою асимілювались у нових для себе місцях і намагаються будувати свій побут у новому місці. Багато людей, які виїхали за кордон та не повернулись через рік, вже не бачать свого майбутнього в Україні. Останні опитування серед них засвідчують такі цифри: якщо у листопаді 2022 року про наміри "точно" повернутися говорили 50 % респондентів і ще 24 % "скоріше планували", то в січні 2024 року таких було по 26 %. Такі ж настрої і серед дітей біженців: у травні 2023-го 39 % з них "точно" хотіли повернутися і ще 17 % – "скоріше хотіли", а зараз ці показники становлять 22 % і 25 % відповідно [27].

Багато тих, хто виїхав з окупованих чи прикордонних до Росії регіонів, воліють більше не повертатись назад, відчуваючи, що минулі стереотипи та брудні технології американського політтехнолога, прихильника Дональда Трампа Пола Манафорта про "три сорти" українців і поділ України на західну та східну, не відповідають дійсності. Багато переселенців зі сходу і півдня України успішно асимілювались у центральних і західних регіонах країни і зрозуміли, що їм комфортніше жити в нових умовах.

Колишні військовослужбовці, які повернулись з зони бойових дій, також воліють продовжити мирне життя. Багато з них повертаються на колишню роботу або починають займатись новою діяльністю. Держава розгортає програми щодо їх реінтеграції назад до

мирного життя [1]. Вона намагається спростити бюрократичні процедури та гарантувати дотримання прав військовослужбовців, для чого було створено окрему посаду військового омбудсмена. Багато державних і громадських організацій проводять реабілітацію поранених, а держава виплачує грошову компенсацію за поранення.

При цьому є певні труднощі щодо організації процесу надання допомоги колишнім військовим. Багато з них зіштовхуються з бюрократизмом і необхідністю збирати велику кількість документів для підтвердження поранення чи участі в бойових діях. Після двох років війни помітна й маргіналізація частини колишніх військовослужбовців, збільшується кількість випадків висвітлення у медійному просторі історій з вчиненням правопорушень звільненими зі служби військовими. Слід зазначити і перевантаженість державних інституцій у процесі інтеграції колишніх військових у мирне життя.

Мобілізовані громадяни України посідають особливе місце в сучасних суспільних відносинах. Примусово мобілізовані потрапляють у новий для себе світ і часто відчувають себе маломотивованими. Ці люди різко змінюють своє життя, їм видається ніби вони повністю втратили свободу дій. Незважаючи на це, вони беруть на себе відповідальність перед батьківщиною та старанно дотримуються своїх обов'язків, намагаючись зберегти свою гідність в умовах війни. Одним із прикладів цього процесу може слугувати відеоролик, де один чоловік розповідає, що вийшов купити шапку, але невдовзі був мобілізований. Світосприйняття таких осіб змінюється кардинально, і вони починають дивитися на багато речей з іншого боку.

Особливо варто звернути увагу на добровільно мобілізованих громадян, більшість з яких вступає у найбільш боєздатні бригади ЗСУ, такі, як 3-я

ОШБр "Азов" або 47-а ОМБр "Магура". Ці бригади допускають лише добровольців, що підкреслює тезу про високу ефективність мотивованих військових. Вони активно здійснюють постійний рекрутинг і проводять широкі медійні кампанії, спрямовані на мобілізацію мотивованих осіб. Ці бригади активно працюють у соціальних мережах, залучають медійних фахівців, відповідають на проблемні запитання та показують відеоролики безпосередньо з участю рядових солдат. Все це свідчить про те, як соціальні мережі можна використовувати для підтримки та популяризації військових цінностей та дій на благо суспільства.

Варто зауважити, що через два роки бойових дій значна частина українських військових, незважаючи на сильну мотивацію, перебувають у стані виснаження. Багато військових чекають на ротацию. Довга фізична та моральна втома поступово стирає моральні категорії добра і зла. Військові помічають сильне розходження між реальністю і віртуальною картинкою. Перебуваючи безпосередньо на полі бою, мало хто розуміє людей, які продовжують веселитись і жити "повноцінним" життям, не помічаючи проблем, з якими зіштовхується держава у цей час. Поступово більшість таких людей припиняють розглядатись військовими як повноцінні громадяни воюючої держави, гідні їх захисту. У такому розумінні війна стає справжнім випробуванням на гуманність щодо інших і, і не всі її його можуть пройти.

Нерозважливе поширення в українських ЗМІ та різноманітних телеграм-каналах знімків-відео зі знущаннями російських військових над українськими полоненими (військовими і цивільними), інтерв'ю від колишніх військовополонених чоловіків і жінок, які піддавались сексуальному насиллю, призводить до посилення процесів дегуманізації і в українському суспільстві. Тривале перебування людини в умовах як реального, так і інформаційного

насильства, може призводити до його ексцесів і в цілком мирних умовах існування. Прикладом цього може бути нещодавній випадок у місті Житомирі, коли один військовослужбовець під впливом посттравматичного синдрому вбив та розчленував іншого військовослужбовця [25].

Негативно впливають на військових й інформаційні кампанії про заміну Валерія Залужного на Олександра Сирського. Окрім цього, багато потенційних військових бояться за своє життя, оскільки переживають, що їх можуть використовувати як "розхідний" матеріал для звільнення декількох квадратних метрів. Військові, як і більшість громадян України, користуються Інтернет-джерелами, надаючи перевагу лаконічним інформаційним новинам. Не дивно, що російські дезінформаційні кампанії активно проникають у комунікативне поле зору українських військових [5; 16; 19].

Крім військових, втому й відчуження від війни відчувають і волонтери, які змушені постійно придумувати, як стимулювати людей до пожертв на Збройні Сили України та задовільняти запити бійців. Погіршення економічної ситуації в Україні, блокування морської торгівлі флотом РФ та сухопутних кордонів низкою прикордонних сусідів України на Заході, призводять до зниження можливості людей регулярно донатити на ЗСУ та ефективно доставляти необхідні речі для військових.

Значний негативний резонанс серед волонтерів і населення мають й інформаційні матеріали про те, що військові ТЦК їздять на авто, які придбані за рахунок пожертвувань громадян, а потім насильно саджають туди чоловіків для примусової мобілізації, чи інформаційні кампанії, спрямовані на дискредитацію діяльності найбільших благодійних фондів в Україні. Через ускладнені бюрократичні процедури оформлення матеріальних поставок до військових частин, волонтерам доводиться багато працювати з документами та шукати

способи обходити обмеження. У мережі свого часу набув розголосу скандал про авто, яке блогерка з Івано-Франківська придбала для ЗСУ. Машина півроку простояла на вулиці й так і не потрапила на передову [17].

Серед описаних категорій громадян України найвіддаленішими від війни є люди не призовного віку. Навіть, якщо у них є рідні або близькі у війську, загалом, війна безпосередньо їх не зачіпає. Російські спецслужби і пропагандисти зосереджують багато зусиль, щоб впливати саме на цю категорію населення, стимулюючи випуск відповідного контенту. Багато подібних пропагандистських "кейсів" можна вважати доволі успішними, наприклад, використання соціальної мережі "Tik-Tok" для реклами серіалу "Слово Пацана. Кров на асфальті". За короткий час саундтрек російського серіалу в умовах щоденного вбивства сотень українців піднявся на перше місце в топ-100 Apple Music Ukraine [21], успішно поширюючи серед української молоді проросійські й прорадянські наративи.

При цьому серед молодих українців активно й з певним успіхом розповсюджувалися наративи про романтичність насильства, кривавих вуличних бійок та розбірок. Поряд з цим в умовах війни на початку 2023 року через українські Telegram-канали серед підлітків поширювалась російська субкультура "ПВК Редан" [2]. Щоб дестабілізувати внутрішню ситуацію в Україні групи підлітків, свідомо чи несвідомо, збирались разом, щоб влаштувати масові бійки, і все це відбувалося у період важких бойових дій ЗСУ проти російських окупантів. Активно використовуючи популярне серед молоді аніме "Hunter x Hunter" та Telegram-канали, російські спецслужби змогли стимулювати сотні неповнолітніх українців виходити на центральні площі своїх міст і влаштувати безпорядки.

Більше того, російські інфлуенсери на одинадцятому році війни Росії проти України продовжують отримувати величезну кількість переглядів на

українському YouTube. Іншим популярним способом насадження проросійських наративів та ескапізму як втечі від реальності стало перегляди на соціальних платформах різних ворожок на картах таро, астрологічних прогнозів та пророкувань. Карти таро стали не просто частиною нової моди серед української молоді, а й ефективним механізмом поширення проросійської пропаганди. На це звертає увагу виконавчий директор КМІС Антон Грушецький: "Кризові та психологічно складні періоди (як на суспільному, так і на особистісному рівнях) є «сприятливим» середовищем для зростання інтересу до таких речей, як астрологія, екстрасенсорні здібності, тарологія. За результатами опитування КМІС для NDI у листопаді 2023 року 66 % українців відзначили погіршення психічного здоров'я після повномасштабного вторгнення (73 % серед жінок і 56 % серед чоловіків). Крім того, вибуховий розвиток цифрових технологій та їх міцне проникнення у повсякденне життя людей значно "спроцує" дотик мешканців до астрологів, віщунок та іншого" [20]. Популярність соціальних мереж та об'єктивні кризові явища, викликані війною в Україні, стали серйозним підґрунтям для поширення фейкової інформації в українському суспільстві та маніпуляцій зі сторони Російської Федерації.

Висновки. Процес зростання рівня відчуження людини від реальності в інформаційному просторі, у сфері віртуальності є закономірним для населення різних регіонів сучасного світу, зокрема й України. Зростання продажів сенсорних мобільних телефонів зі швидким доступом до мережі Інтернету дозволило людям бути постійно підключеними до соціальних мереж, а відтак бути активними споживачами маніпулятивної реклами або пропаганди. В умовах російсько-української війни саме інтернет-платформи й інтернет-ЗМІ спецслужби Російської Федерації почали активно використовувати для масованого

поширення своєї пропаганди і фейкових новин.

На другому році після повномасштабного вторгнення Росії колись успішна робота України щодо протидії негативного інформаційного впливу зі сторони РФ поступово почала втрачати надійну опору. Закономірна зневіра українських громадян щодо новин телемарафону "Єдині новини" та широке використання ними соціальних мереж і інтернет-видань як джерел ключових інформації погіршило комунікацію між державою та громадянами України. Натомість РФ в умовах "мережевої війни" почала активно просувати через соціальні мережі дезінформацію, пропаганду та власні наративи. Опинившись в епіцентрі "мережевої війни", українські громадяни постійно піддаються інформаційним атакам, спрямованим на спотворення їх розуміння світу і нівеляцію їх волі до боротьби.

З одного боку, українські громадяни страждають від відсутності інформації та, внаслідок цього, відчужуються від реальності, а з другого боку, їх реальність закономірно є спотвореною в умовах тотальної "мережевої війни" в інформаційному просторі, як наслідок багато українців не розуміють справжнього стану речей, перебуваючи в інформаційній бульбашці, де будь-які наративи та ідеї можуть розглядатись як правда. Росія активно використовує ці інструменти для ведення власної пропаганди та деструктивного впливу на населення України. Інформаційне відчуження від правдивих джерел інформації та обмеження доступу до достовірної інформації призводять до зневіри та почуття ізольованості багатьох громадян України.

Нестачу інформації Росія ефективно замінює продукуванням величезної кількості фейків, які поширює через Telegram-канали та Tik-Tok. Все більше громадян України почали звертатись до ескапізму як особливої форми втечі від дійсності. Це пояснюється намаганням багатьох українських громадян пережити психологічні травми та втому від війни через "втечу" до вигаданого простору кінофільмів, книжок, відеоігор і т. ін. Проте й тут їх очікує небезпека, адже навіть переглядаючи аніме, можна з високою ймовірністю потрапити у маніпулятивну пастку російських спецслужб.

У контексті різного рівня проявів відчуження від реальності в інформаційному просторі та зростання рівня ескапізму сучасне українське суспільство можна поділити на три основні категорії: 1) ті, хто безпосередньо бере участь у війні; 2) ті, хто не бере участь у війні; 3) ті, хто повернувся з війни. Кожна з цих категорій населення поділяється на різні підкатегорії, як-от "ухилянти", військові, переселенці, мобілізовані тощо. Російські спецслужби в умовах "мережевої війни" з достатньо високим рівнем ефективності продовжують розробляти нові методи впливу на суспільну свідомість українців і кожна з цих категорій громадян України перебуває під постійним їх маніпулятивним тиском.

Перспективи подальшого дослідження. Подальшого дослідження потребує проблема відчуження людини від реальності у контексті глобального протистояння між розвинутими демократіями Заходу з архаїчними традиціоналістськими автократіями сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гансен А. Інстамозок. Як екранна залежність призводить до стресів і депресії. Київ: Наш Формат, 2022. 200 с.
2. Бійки підлітків відбуваються у містах України: з РФ прийшла агресивна субкультура "ПВК Редан". URL: <https://www.unian.ua/society/pvk-redan-vlashtuvali-biyki-v-kiyevi-harkovi-i-lvovi-shcho-vidomo-12161652.html> (дата звернення: 10.02.2024).

3. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ: Основа, 2004. 231 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
4. Грабовська І. М., Грабовський С. І. Відчуження. *Енциклопедія Сучасної України*: енциклопедія [електронна версія]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. Т. 4. URL: <https://esu.com.ua/article-34424> (дата звернення: 10.02.2024).
5. Довіра військовим командувачам та ставлення до можливої відставки В. Залужного. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1338&page=6>. (дата звернення: 14.02.2024).
6. Довіра до телемарафону "Єдині новини". URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1369&page=4>. (дата звернення: 24.02.2023).
7. Засновник "ВКонтакте" залишив і компанію, і Росію. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25359179.html>. (дата звернення: 14.02.2024).
8. Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf (дата звернення: 11.02.2024).
9. Ковтун Н. М., Венцель Н. В. Новий середній клас як фактор нівеляції соціальної невизначеності в умовах модернізаційних викликів Industry 4.0. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2020. Випуск № 1 (87). С. 86–99.
10. Корисна інформація для ветеранів. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/korisna-informaciya-dlya-veteraniv> (дата звернення: 11.02.2024).
11. Кулеба Д. Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Вид. 3-тє, онова. Київ: Книголав, 2022. 384 с.
12. Ланьє Д. Десять причин видалити акаунт із соцмереж просто зараз. Харків: Віват, 2020. 176 с.
13. Любителі бійок, багатства, "регіонал" і соратник Медведчука: що відомо про скандали з Шуфричем. URL: <https://tsn.ua/exclusive/lyubitel-biyok-bagatstva-regional-ta-soratnik-medvedchuka-scho-vidomo-pro-skandali-zi-shufrichem-2410492.html> (дата звернення: 11.02.2024).
14. Маркс К. Теорії додаткової вартості (IV том "Капіталу"). Частина I. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1956. 426 с.
15. Маркузе Г. Одновимірний людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. Київ: "Либідь", 1996. С. 87–134.
16. Медіа споживання на звільнених і прифронтових територіях. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1308&page=9> (дата звернення: 11.02.2024).
17. Півроку стоїть на вулиці: чому авто, яке франківська блогерка купила для ЗСУ досі не відправили на фронт. URL: <https://pik.net.ua/2024/01/10/pivroku-stoyit-na-vulytsi-chomu-avto-yake-frankivska-bloggerka-kupyla-dlya-zsu-dosi-ne-vidpravlyly-na-front-foto/> (дата звернення: 10.02.2024).
18. Путін написав про "арабську весну" в соцмережах. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/08126-putin-napisav-pro-arabsku-vesnu-i-sotsmerezhan.htm> (дата звернення: 10.02.2024).
19. Результати всеукраїнського опитування для консультативної місії європейського союзу в Україні. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1307&page=9> (дата звернення: 17.02.2024).
20. Скільки українців вірять в астрологію, екстрасенсорні здібності, тарологію. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1389&page=1> (дата звернення: 11.02.2024).
21. "Слово пацана": чому цей серіал зненавиділи в Україні та чому підлітки "підсіли" на нього. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/slovo-pacana-chomu-vey-serial-znenavidili-v-ukrayini-ta-chomu-pidlitki-pidsili-na-nogo-2468176.html> (дата звернення: 11.02.2024).

22. Соціологічний моніторинг "Українське суспільство". Громадська думка в Україні після 16 місяців війни. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83-2023.pdf (дата звернення: 14.02.2024).
23. Ставлення українців до більш активного контролю державою інформації в інтернет-джерелах. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1381&page=2> (дата звернення: 14.02.2024).
24. ТЦК пакує людей на "швидкій", яку купили за донати. URL: https://www.youtube.com/watch?v=e3ECRbVJ_OM (дата звернення: 11.02.2024).
25. У Житомирі під час конфлікту один військовий вбив іншого, а потім розчленував його. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Qt2hS6xYMrU> (дата звернення: 10.02.2024).
26. Уздовж річки Тиса встановили загородження з колючим дротом. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/uzdovzh-richki-tisa-vstanovili-zahorodzhennja-z-koljuchim-drotom-995912.html> (дата звернення: 11.02.2024).
27. Усе менше охочих повертатися. Як змінилися настрої українських біженців. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/03/25/711576/> (дата звернення: 17.02.2024).
28. У ТЦК розгромили "відмазку" ухилинтів: про що йдеться. URL: <https://www.unian.ua/war/zagalna-mobilizaciya-u-tck-ta-sp-rozgromili-cikavu-vidmazku-uhilyantiv-12585957.html> (дата звернення: 11.02.2024).
29. Філософський енциклопедичний словник / Володимир Шинкарук (гол. ред.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
30. Baudrillard J. The Gulf War Did Not Take Place. Sydney: Power Publications, 2012. 87 p.
31. Drozd B. Yu. Transformation of forms of human alienation in the conditions of the russian-ukrainian war. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2023. Vol. 1(93). P. 62–71.
32. Fichte J. G. Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre, Hamburg, Meiner, 1997. 324 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

- Hansen, A. (2022). Instamozok. Yak ekranna zalezhnist pryzvodyt do stresiv i depresii. [Instamind: How Screen Addiction Leads to Stress and Depression]. Kyiv: Nash Format (in Ukrainian).
- Biiky pidlitkiv vidbuvaiutsia u mistakh Ukrainy: z RF pryishla ahresyvna subkultura "PVK Redan". [Teenage Fights in Ukrainian Cities: Aggressive Subculture "PVK Redan" Imported from the Russian Federation]. URL: <https://www.unian.ua/society/pvk-redan-vashtuvali-biyki-v-kiyevi-harkovi-i-lvovi-shcho-vidomo-12161652.html> (last accessed: 10.02.2024) (in Ukrainian).
- Bodriar, Zh. (2004). Symuliakry i symuliatsiia. [Simulacra and Simulation]. Kyiv: Osnova. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf (last accessed: 14.02.2024) (in Ukrainian).
- Hrabovska, I. M., Hrabovskyi, S. I. (2005). Vidchuzhennia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: entsyklopediia [elektronna versii]. [Alienation. Encyclopedia of Modern Ukraine]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, T. 4. URL: <https://esu.com.ua/article-34424> (last accessed: 14.02.2024) (in Ukrainian).
- Dovira viiskovym komanduvacham ta stavlennia do mozhlyvoi vidstavky V. Zaluzhnoho. [Trust in Military Commanders and Attitudes Toward the Possible Resignation of V. Zaluzhnyi]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1338&page=6> (last accessed: 14.02.2024) (in Ukrainian).

6. Dovira do telemarafonu "Iedyni novyny". [Trust in the Telethon "Unified News"]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1369&page=4> (last accessed: 14.02.2024) (in Ukrainian).

7. Zasnovnyk "VKontakte" zalyshyv i kompaniiu, i Rosiiu. [VKontakte Founder Left Both the Company and Russia]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25359179.html> (last accessed: 14.02.2024) (in Ukrainian).

8. Zvit za rezultatamy vseukrainskoho opytuvannia vnutrishno peremishchenykh osib ta meshkantsiv pryimaiuchykh hromad. [Report on the Results of the All-Ukrainian Survey of Internally Displaced Persons and Residents of Host Communities]. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf (last accessed: 11.02.2024) (in Ukrainian).

9. Kovtun, N. M., Ventsel, N. V. (2020). Novyi serednii klas yak faktor niveliatsii sotsialnoi nevyznachenosti v umovakh modernizatsiinykh vyklykiv Industry 4.0. [The New Middle Class as a Factor in Leveling Social Uncertainty in the Context of Modernization Challenges of Industry 4.0.]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. Vypusk № 1 (87). S. 86–99 (in Ukrainian).

10. Korysna informatsiia dlia veteraniv. [Useful Information for Veterans]. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/korisna-informaciya-dlya-veteraniv> (last accessed: 11.02.2024) (in Ukrainian).

11. Kuleba, D. (2022). Viina za realnist: yak peremahaty u sviti feikiv, pravd i spilnot. [The War for Reality: How to Win in the World of Fakes, Truths, and Communities]. Vyd. 3-tie, onovl. Kyiv: Knyholav (in Ukrainian).

12. Lanie, D. (2020). Desiat prychnyn vydalyty akaunt iz sotsmerezkh prosto zaraz. [Ten Reasons to Delete Your Social Media Accounts Right Now]. Kharkiv: Vivat (in Ukrainian).

13. Liubytel biiok, bahatstva, "rehional" i soratnyk Medvedchuka: shcho vidomo pro skandaly z Shufrychem. [A Fan of Fights, Wealth, "Regional," and Medvedchuk's Associate: What is Known About Scandals with Shufrych]. URL: <https://tsn.ua/exclusive/lyubitel-biyok-bagatstva-regional-ta-soratnik-medvedchuka-scho-vidomo-pro-skandali-zi-shufrychem-2410492.html> (last accessed: 11.02.2024) (in Ukrainian).

14. Marks, K. (1956). Teorii dodatkovoi vartosti (IV tom "Kapitalu"). Chastyna I. [Theories of Surplus Value (Vol. IV of "Capital"). Part I.]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury URSR (in Ukrainian).

15. Markuze, H. (1996). Odnovymirna liudyna. Doslidzhennia ideologii rozvynutoho industrialnoho suspilstva. [One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofia: Khrestomatiia*. Kyiv: "Lybid". S. 87–134 (in Ukrainian).

16. Media spozhyvannia na zvilnenykh i pryfrontovykh terytoriiakh. [Media Consumption in Liberated and Near-Frontline Territories]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1308&page=9> (last accessed: 11.02.2024) (in Ukrainian).

17. Pivroku stoit na vulytsi: chomu avto, yake frankivska bloherka kupyla dlia ZSU dosi ne vidpravlyly na front. [For Half a Year, It Stands on the Street: Why the Car Bought by the Frankivsk Blogger for the Armed Forces Has Not Yet Been Sent to the Front]. URL: <https://pik.net.ua/2024/01/10/pivroku-stoyit-na-vulytsi-chomu-avto-yake-frankivska-bloherka-kupyla-dlya-zsu-dosi-ne-vidpravlyly-na-front-foto/> (last accessed: 10.02.2024) (in Ukrainian).

18. Putin napysav pro "arabsku vesnu" v sotsmerezkhakh. [Putin Wrote About the "Arab Spring" and Social Networks]. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/08126-putin-napisav-pro-arabsku-vesnu-i-sotsmerezkhah.htm> (last accessed: 10.02.2024) (in Ukrainian).

19. Rezultaty vseukrainskoho opytuvannia dlia konsultatyvnoi misii yevropeiskoho soiuzu v Ukraini. [Results of the All-Ukrainian Survey for the European Union Advisory Mission in Ukraine]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1307&page=9> (last accessed: 17.02.2024) (in Ukrainian).

20. Skilky ukraintsiv viriat v astrolohiiu, ekstrasensorni zdibnosti, tarolohiiu. [How Many Ukrainians Believe in Astrology, Extrasensory Abilities, Tarology]. URL:

<https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1389&page=1> (last accessed: 11.02.2024) (in Ukrainian).

21. "Slovo patsana": chomu tsei serial znenavydily v Ukraini ta chomu pidlitky "pidsily" na noho. ["Word of the Lad": Why This Series Was Hated in Ukraine and Why Teens "Got Hooked" on It]. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/slovo-pacana-chomu-cey-serial-znenavidili-v-ukrayini-ta-chomu-pidlitki-pidsili-na-nogo-2468176.html> (last accessed: 11.02.2024) (in Ukrainian).

22. Sotsiologichnyi monitorynh "Ukrainske suspilstvo". Hromadska dumka v Ukraini pislia 16 misiatsiv viiny. [Sociological Monitoring "Ukrainian Society." Public Opinion in Ukraine After 16 Months of War]. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83-2023.pdf (last accessed: 14.02.2024) (in Ukrainian).

23. Stavlennia ukraintsiv do bilsh aktyvnoho kontroliu derzhavoiu informatsii v internet-dzherelakh. [Attitudes of Ukrainians Toward More Active State Control of Information in Internet Sources]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1381&page=2> (last accessed: 14.02.2024) (in Ukrainian).

24. TTsK pakuie liudei na "shvydkii", yaku kupyly za donaty. [TCK Packs People into "Ambulances" Purchased with Donations]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=e3ECRbVJ_0M (last accessed: 11.02. 2024) (in Ukrainian).

25. U Zhytomyri pid chas konfliktu ody viiskovyi vbyv inshoho, a potim rozchlenuvav yoho. [In Zhytomyr, During the Conflict, One Soldier Killed Another and Then Dismembered Him]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Qt2hS6xYMrU> (last accessed: 10.02.2024). (in Ukrainian).

26. Uzdovzh richky Tysa vstanovyly zahorodzhennia z koliuchym drotom. [Barbed Wire Barriers Installed Along the Tisza River]. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/uzdovzh-richki-tisa-vstanovili-zahorodzhennja-z-koljuchim-drotom-995912.html> (last accessed: 11.02.2024) (in Ukrainian).

27. Use menshe okhochykh povertatysia. Yak zminylysia nastroi ukrainskykh bizhentsiv. [Fewer and Fewer Willing to Return. How the Moods of Ukrainian Refugees Have Changed]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/03/25/711576/> (last accessed: 17.02.2024) (in Ukrainian).

28. U TTsK rozghromyly "vidmazku" ukhlyiantiv: pro shcho ydetsia. [In TCK, They Defeated the "Excuse" of Evaders: What is Going On]. URL: <https://www.unian.ua/war/zagalna-mobilizaciya-u-tck-ta-sp-rozgromili-cikavu-vidmazku-uhilyantiv-12585957.html> (last accessed: 11.02.2024) (in Ukrainian).

29. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk. (2002). [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Shynkaruk, V. (hol. red.) ta in. Kyiv: Instytut filozofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy: Abrys (in Ukrainian).

30. Baudrillard, J. (2012). *The Gulf War Did Not Take Place*. Sydney: Power Publications (in English).

31. Drozd, B. Yu. (2023). Transformation of Forms of Human Alienation in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 1 (93). P. 62–71 (in English).

32. Fichte, J. G. (1997). *Foundations of the Entire Science of Knowledge*. Hamburg: Meiner (in English).

Receive: March 04, 2024

Accepted: April 11, 2024